

Dvanáct dnů

Příběh
maďarského
povstání
1956

Victor Sebestyén

maraton

m

Dvanáct dnů

Dvanáct dnů

Příběh
maďarského
povstání
1956

Victor
Sebestyén

přeložil Pavel Pokorný

Praha 2024
maraton

The translation was kindly supported by the Fund
for Central & East European Book Projects, Amsterdam.

Překlad laskavě podpořil Fond pro středoevropské
a východoevropské knižní projekty, Amsterdam (CEEBP).

Knihu finančně podpořila Nadace Český literární fond.

Victor Sebestyen
TWELVE DAYS
Revolution 1956

Copyright © Victor Sebestyen, 2006
First published by Weidenfeld & Nicolson, London

Czech edition © Maraton, 2024
Translation © Pavel Pokorný, 2024

ISBN 978-80-88411-28-4

Pro Jess

OBSAH

Mapa Budapešti 1956 / 10-11

Mapa Evropy po druhé světové válce / 12

Mapa Maďarska 1956 / 13

Hlavní postavy / 15

Úvod / 19

Prolog. Neděle 4. listopadu 1956 / 25

PRVNÍ ČÁST

PŘEDEHRA

- 1 9. říjen 1944, Moskva / 31
- 2 Budapešť, 1945 / 42
- 3 4. listopad 1945 / 46
- 4 1948 / 54
- 5 Boží hod vánoční 1948, 15 hodin / 62
- 6 15. říjen 1949, Budapešť / 66
- 7 31. prosinec 1951 / 76
- 8 4. listopad 1952, Washington / 84
- 9 3. leden 1953, Budapešť / 92
- 10 13. červen 1953, Moskva / 95
- 11 4. červenec 1953, Budapešť / 99
- 12 7. leden 1955, Moskva / 110
- 13 2. březen 1955, Budapešť / 112
- 14 25. únor 1956, Moskva / 118
- 15 27. červen 1956, Budapešť, 19 hodin / 121
- 16 12. červenec 1956, Washington / 123
- 17 13. červenec 1956, Budapešť / 127
- 18 6. říjen 1956, Budapešť / 132

DRUHÁ ČÁST

REVOLUCE

- 19 Úterý 23. říjen 1956 / 143
- 20 Středa 24. říjen / 164
- 21 Čtvrtek 25. říjen / 178
- 22 Pátek 26. říjen / 191
- 23 Sobota 27. říjen / 205
- 24 Neděle 28. říjen / 218
- 25 Pondělí 29. říjen / 231
- 26 Úterý 30. říjen / 247
- 27 Středa 31. říjen / 264
- 28 Čtvrtek 1. listopad / 280
- 29 Pátek 2. listopad / 297
- 30 Sobota 3. listopad / 309
- 31 Neděle 4. listopad / 319

TŘETÍ ČÁST

NÁSLEDKY

- 32 Pátek 7. listopad / 333
- 33 22. listopad 1956 / 341
- 34 16. červen 1958 / 349

Dovětek / 355

Dodatek. Šestnáct požadavků / 365

Poděkování / 367

Seznam fotografií ve fotopříloze / 371

Bibliografie / 372

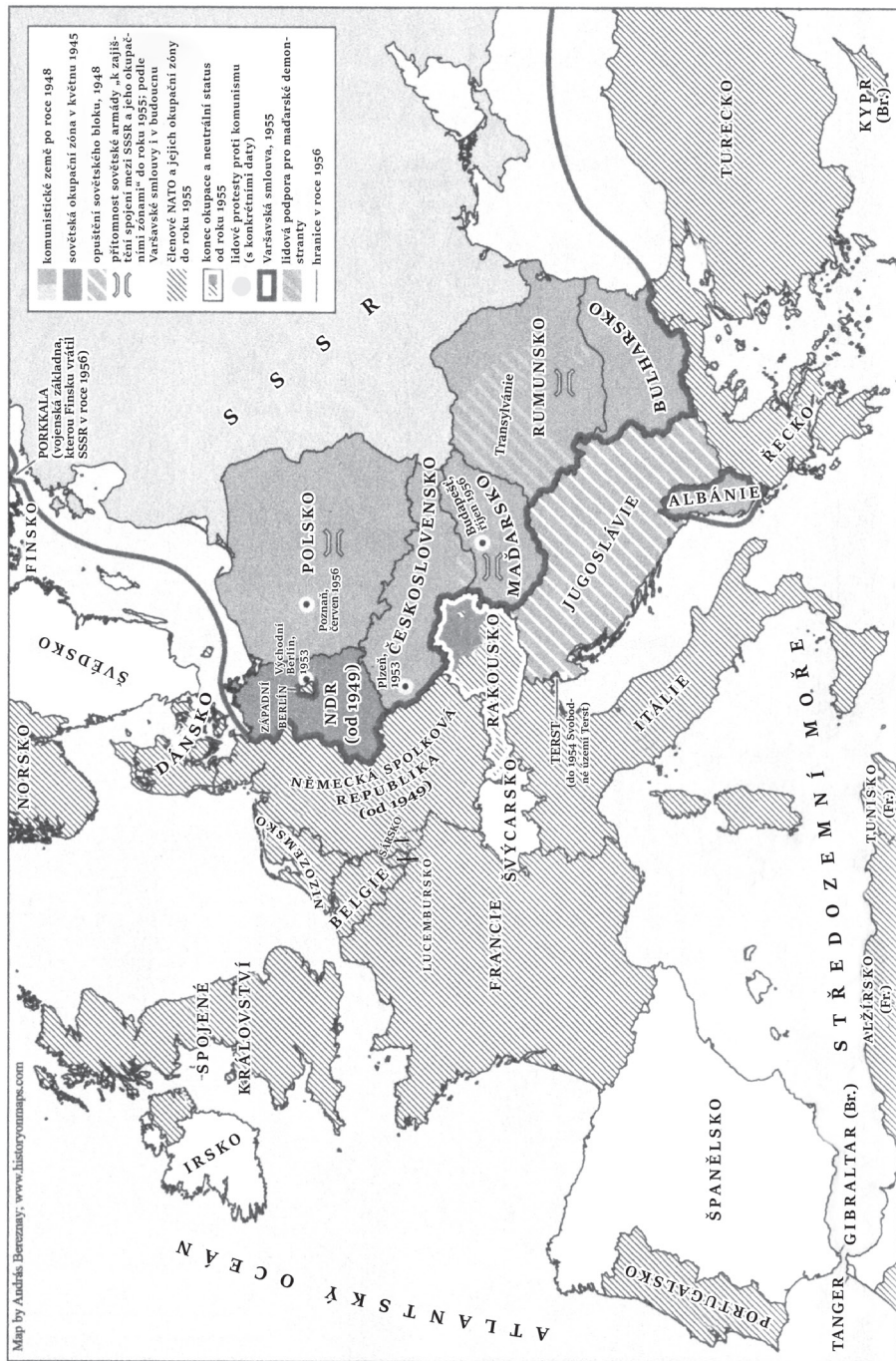
Poznámky / 378

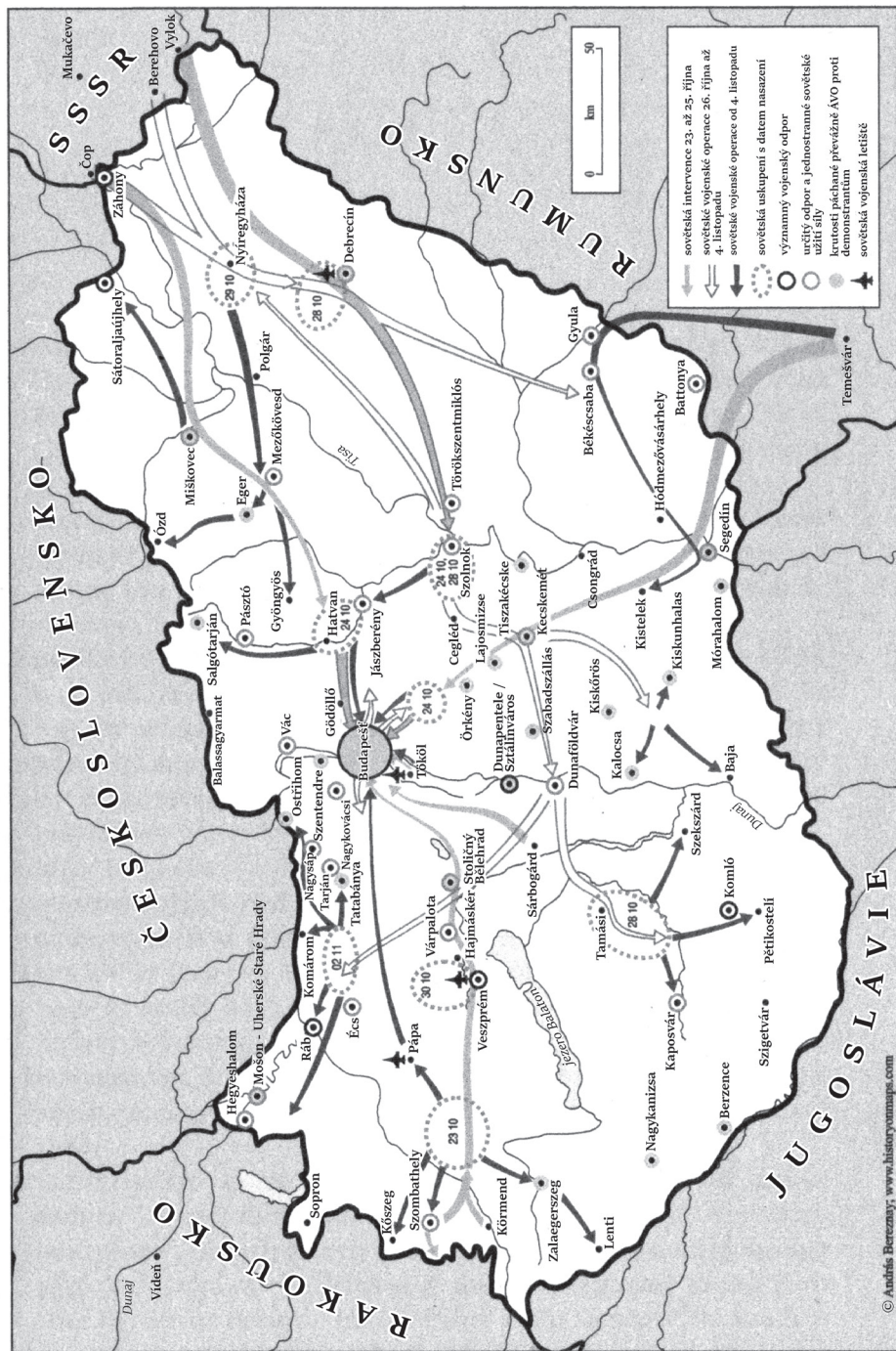
Rejstřík / 399

V textu používaný Velký bulvár (Nagykörút) je označení pro navazující třídy bulvár Svatého Štěpána, Leninův bulvár, Józsefův bulvár a Ferencův bulvár.

Hlavní postavy

István Bibó (1911–1979) byl jeden den členem kabinetu v Nagyově poslední vládě. Jako jediný z ministrů odmítl uprchnout, když 4. listopadu 1956 zaútočili na parlament Sověti. Jeden z nejvlivnějších maďarských politických filozofů. V roce 1956 odsouzen na doživotí. Propuštěn v rámci všeobecné amnestie v roce 1963.

József Dudás (1912–1957), revoluční vůdce, jehož skupina bojovníků obsadila během povstání několik strategických budov v Budapešti. Patřil k těm povstalcům, kteří byli popraveni jako první v lednu 1957.

Ernő Gerő (1889–1980) strávil od poloviny dvacátých let dvě desítky let v exilu v SSSR. Významný agent KGB. Po „osvobození“ Maďarska byl v letech 1945–1956 druhým nejvýše postaveným komunistou. V červenci 1956 převzal vedení strany, ale druhého dne revoluce byl Rusy odstraněn. Do roku 1961 žil v exilu v Rusku. Pak se vrátil do Budapešti, kde pracoval jako příležitostný překladatel.

András Hegedüs (1922–1999), maďarský předseda vlády v letech 1955–1956. Uprostřed revoluce uprchl 28. října 1956 do SSSR. V roce 1958 se vrátil do Maďarska a učil sociologii.

János Kádár (1912–1989), za Rákosiho éry v letech 1948–1951 komunistický ministr vnitra. V letech 1951–1954 vězněn. Dne 25. října 1956 se stal členem revoluční vlády Imreho Nagye, ale 1. listopadu se postavil proti ní. Po potlačení revoluce jej Sověti instalovali jako maďarského vůdce. Do roku 1988 byl generálním tajemníkem strany.

Béla Király (1912–2009), generál odsouzený v loutkovém procesu v roce 1952 na doživotí. Propuštěn v září 1956. V říjnu 1956 ustanoven velitelem maďarských revolučních ozbrojených sil. Velel obraně Budapešti. Po ruské invazi v listopadu 1956 uprchl na

Západ. Odsouzen k smrti *in absentia*. Učil dějiny na Brooklyn College Newyorské univerzity. V roce 1989 se vrátil do Maďarska. V letech 1990–1994 byl nezávislým členem parlamentu.

Sándor Kopácsi (1922–2001), velitel budapeštské policie v letech 1952–1956. Souzen s Imrem Nagyem jako jeden z původců revoluce. Odsouzen na doživotí. Amnestován v roce 1963, emigroval do Kanady. Dvacet let pracoval jako elektromechanik v Torontu. V roce 1989 se vrátil do Maďarska.

Géza Losonczy (1917–1957), novinář, byl blízký politický poradce a přítel Imreho Nagye. Během Rákosiho čistek byl vězněn a mučen. Dne 4. listopadu se spolu s Nagyem uchýlil na jugoslávskou ambasádu a spolu s Nagyem byl internován a vězněn. Zemřel 21. prosince 1957 na následky nuceného podávání potravy během hladovky v budapeštské ústřední věznici.

Pál Maléter (1917–1958), vojenský velitel v maďarské armádě. Vedl obranu hlavních revolučních opěrných bodů. Imre Nagy ho povýšil na generálmajora a ustanovil ho ministrem obrany. Když byl vyslán vyjednávat se Sověty, 3. listopadu 1956 ho unesla KGB. Byl souzen s Imrem Nagyem a 16. června 1958 popraven.

József Mindszenty, kardinál (1892–1975), primas maďarský, po loutkovém procesu v roce 1949 odsouzen na doživotí. Propuštěn z vězení během revoluce 31. října 1956. Po ruské invazi našel 4. listopadu útočiště na americkém velvyslanectví, kde zůstal do roku 1971.

Imre Nagy (1896–1958), maďarský předseda vlády v letech 1953–1955 a poté od 24. října do 4. listopadu 1956. Politický vůdce maďarské revoluce. Po rozdrčení povstání unesen Sověty. Deportován do Rumunska a vězněn. V roce 1957 se vrátil do Budapešti. V následujícím roce byl během tajného procesu odsouzen a 16. června 1958 oběšen.

Mátyás Rákosi (1892–1971), vůdce maďarských emigrantů v Sovětském svazu v letech 1940–1944, od roku 1945 do července 1956 generální tajemník maďarské komunistické strany. Rusy odvolán

z funkcí. Zbytek života strávil v SSSR v Kyrgyzstánu. V roce 1970 měl možnost vrátit se do Maďarska, pokud se zaváže politicky se neangažovat. Odmítl. Po smrti bylo jeho tělo přivezeno ze Sovětského svazu, byl pohřben v Budapešti.

János Szabó, „strýček“ (1897–1957), řidič nákladního auta a nejznámější vůdce vzbouřenců. Vedl jednu z hlavních skupin ozbrojených bojovníků za svobodu. Byl zatčen při pokusu utéci na Západ. Oběšen v lednu 1957.

Attila Szigethy (1912–1957), jeden z hlavních revolučních vůdců mimo Budapešť. Šéf revolučního výboru v Rábu, městě na severozápadě Maďarska. Po potlačení revoluce spáchal v srpnu 1957 sebevraždu pár dnů předtím, než mělo dojít k jeho soudu.

József Szilágyi (1917–1957), podplukovník policie v Budapešti a poté vůdčí představitel opozice proti Rákosimu. Během revoluce byl tajemníkem Imreho Nagye. V roce 1957 byl odsouzen a oběšen.

Zoltán Tildy (1889–1961), maďarský prezident v letech 1946–1948. V období let 1948–1956 v domácím vězení. Stal se místopředsdou vlády Imreho Nagye a jeho blízkým důvěrníkem. V listopadu 1956 byl zatčen a odsouzen k šesti letům vězení. V roce 1959 byl propuštěn z vězení na individuální amnestii.

Úvod

Dokonce ještě dnes, kdy je Budapešť rušné a moderní hlavní město členského státu Evropské unie, najdete na některých veřejných budovách a velkých činžácích důlky po střelách. Maďarům i návštěvníkům z ciziny záměrně připomínají tragédii, která se odehrála před desítkami let a která bude navždy inspirací všem bojovníkům proti tyranii: maďarskou revoluci roku 1956.

Je příběhem heroického neúspěchu, příběhem o úctyhodné odvaze jít do předem ztraceného boje a o nemilosrdné krutosti. Malý národ, jehož lid byl ozbrojený v podstatě jen puškami a Molotovovými koktejly, měl odvahu vzepřít se jedné ze světových supervelmocí. Nadšené odhodlání Maďarů postavit se Rusům ohromilo všechny, kteří jejich boj sledovali. Mnohým lidem po celém Západě ležel osud Maďarska upřímně na srdci. Po několik euforických dnů to vypadalo, jako kdyby mohli revolucionáři zázrakem dokonce zvítězit. Pak uhořela realita. Sověti s drtivou silou přepadli zemi. Maďaři byli brutálně rozdraceni, jejich hlavní město bylo zničeno, zemřely tisíce lidí a jejich zem byla okupována ještě další tři desetiletí.

Revoluce byla rozhodujícím momentem studené války. Sovětský svaz dal tehdy jednoznačně najevo, že je připravený použít pro udržení svého impéria barbarských metod a Západ mu v tom nezabránil. Svobodný svět s hrůzou a účastenstvím sledoval, jak ruské tanky proměňují krásné budapeštské čtvrti v rozvaliny. Ale západní politici vůdci neudělali nic.

Po zhroucení komunismu se vynořila spousta nových materiálů o povstání.* Čím víc toho víme, tím zřejměji se Maďarsko jeví jako

* Otázkou, jestli maďarské události roku 1956 byly revolucí, nebo povstáním, se zabývají celé knihy. Maďaři trvají na tom, že to byla revoluce, přestože trvala tak krátce. Souhlasil bych s nimi; nakrátko se zdálo, že se všechno změnilo. Ale tyto dva pojmy se navzájem nevylučují a v knize používám oba.

jedno z mnoha bojišť ve velkém střetu Východu se Západem během druhé poloviny 20. století. Maďarsko bylo pěšcem sevřeným v pasti mezi mocnějšími silami. V roce 1956 se jeho osud netvořil na ulicích Budapešti, nerozhodovali o něm maďarští hrdinové, zrádci či podvodníci, o kterých se píše na těchto stránkách. Všechna podstatná rozhodnutí učinili ti, co byli u moci v Moskvě a Washingtonu. Proto se dějiště této knihy často přesouvá z Maďarska do Sovětského svazu a do Spojených států.

Dokumenty, které byly nedávno zpřístupněny v Rusku, umožňují upřesnit dřívější názory na to, jak sovětští vůdci vůči Maďarsku v roce 1956 postupovali. Stalinovi dědicové, nesmiřitelní rivalové, několik dní lavírovali a byli překvapivě nejistí, ale nakonec projeví divošskou krutost, jakou by člověk od tyranů očekával. Metody, které v Budapešti použili, byly děsivé. Rudí carové v Kremlu se zachovali stejně, jako se vždy projevovali typičtí imperialisté už od časů Římanů. Chtěli si za každou cenu udržet to, co měli. Nebyli to blázni a ani příliš netrpěli falešnými představami. Velmi dobře chápali, jak lidé ve východní Evropě komunismus a Rusy nenávidí. Po válce vybudovali obrovský monolit mocenského bloku, konstrukci, jež se zdála být děsivě silná. Ale stárnoucí muži Kremlu byli dost jasnozřiví, aby věděli, že se celé impérium může za pár dnů zhroutit, jak se třiatřicet let po maďarské revoluci také stalo. V roce 1989 už Sovětský svaz ztratil zájem udržet si své vazalské státy v Evropě. V roce 1956 pro něj však bylo zachování imperiálního vlastnictví národní a ideologickou prioritou. Rusové rozhodně nechtěli připustit, aby některý ze satelitů opustil „socialistický tábor“. Nikita Chruščov a další moskevští komunističtí velmoži udělali ze své perspektivy v Budapešti „správnou“ věc nebo se přinejmenším zachovali předpověditelně. Zaplatili vysokou cenu krve, aby získali čas.

Pokud jde o roli USA v roce 1956, odhalují toho dokumenty víc. Američané „vyhráli“ studenou válku a diktovali, jak bude psána její historie. Voják, politik a prezident Dwight Eisenhower a jeho

ministr zahraničí, tvrdohlavý John Foster Dulles, jsou v USA dodnes respektované postavy, leč maďarská revoluce nebyla jejich nejskvělejší hodinou. Padla do posledního týdne prezidentské předvolební kampaně před jeho druhým zvolením a do suezské krize. Eisenhower považoval Egypt za důležitější než Maďarsko, což je pochopitelný názor. Matoucí je ale jeho janusovská politika před povstáním. Během Eisenhowerova prvního prezidentského období vedli jeho pobočníci a mediální manipulátoři bojovné řeči o „osvobozování zajatců“ za železnou oponou a „zatlačování“ komunismu. CIA utratila miliony dolarů na propagandu šířící evangelium demokracie. Maďary to bezpochyby povzbudilo k povstání. Když ale revolucionáři potřebovali pomoc, oficiální představitelé Washingtonu si nad tím umyli ruce a Maďaři zůstali osamocení bez pomoci. S velkou nadsázkou lze říci, jak se vyjádřil jeden bojovník za svobodu v Budapešti, že američtí bojovníci studené války byli připraveni bojovat s komunismem do posledního Maďara. Mnoho Maďarů však mělo v roce 1956 pocit, že je Spojené státy zradily.

Není těžké jejich dojem pochopit. Richard Nixon, jehož pověst utrpěla na počátku sedmdesátých let v důsledku aféry Watergate, sice sehrál v tomto dramatu jen drobnou roli, ale v roce 1956 byl viceprezidentem a příkladem absolutně hrůzného modelu reálpolitiky. Tři měsíce předtím, než maďarská revoluce začala, řekl na schůzi v Bílém domě, že z hlediska práce s veřejností by z americké perspektivy nebylo nic špatného na tom, kdyby „na sovětský blok znovu tvrdě dopadla ruská železná pěst“.

Ruští vojáci masakrovali maďarské civilisty a byli to vrazi z Kremli, kdo je poslal; Spojeným státům za to nebylo možné připisovat vinu. Některé vedoucí postavy ve Washingtonu nicméně tehdy těžko nesly způsob, jakým byla maďarská krize řešena, a měly za to, že vláda nese za tu tragédii větší odpovědnost, než přijímá. Zaznívaly tehdy otázky, které zůstaly nezodpovězeny a které stojí za to klást i dnes. Ve velkém zápasu padesátých let byly Spojené státy na „správné straně“. Od vůdce svobodného světa se čekalo, že dostojí

mnohem vyšším normám cti, mravní integrity a slušnosti než jedna z nejhorších tyraní dějin.

V tomto příběhu hraje důležitou roli jisté stále fascinující téma studené války – špionáž. Na zpravodajské sítě vynakládal obrovské částky Východ i Západ a působilo to dojmem, že špioni neúnavně pracují. Proto je udivující, jak nevědomé všechny tyto orgány byly ohledně toho, co se opravdu dělo v satelitních státech. Ačkoliv už jejich systém zažil určitá překvapení jinde, zůstávali Rusové vůči událostem v Maďarsku pozoruhodně neteční. Ani CIA, MI6 a ostatní špionážní organizace Západu nepředpovídaly v roce 1956 v Maďarsku žádné významné nepokoje, neřkuli to, že by tu mělo vypuknout nejnásilnější povstání proti sovětské nadvládě, jaké kdy Evropa zažila.

Proč Maďarsko a proč rok 1956? Nejzřejmější příčinou je to, že Maďarsko žilo na počátku padesátých let pod nejtvrďší diktaturou v rámci východního bloku. Mátyás Rákosi, který tu despoticky vládl osm let, byl netvor, kterého lze srovnat s jeho velkým učitelem Stalinem či s Mao Ce-tungem. Jak říká Tocqueville, diktatury jsou nejzranitelnější tehdy, když se začnou reformovat. V roce 1956 režim značně povolil, dost na to, aby na místo strachu jako nejsilnějšího motivačního faktoru politického života nastoupil vztek a nenávist. Ale ještě důležitější je to, že si Maďarsko připadalo z kulturního, historického a jazykového hlediska odlišné od ostatních národů východního bloku. Po válce panoval odpor vůči Sovětskému svazu ve všech satelitních zemích; Rusko považovalo všechny tyto státy za kolonie a také se k nim tak chovalo. Nikde ale nebyla nenávist tak silná a hluboká jako v Maďarsku. Byl to poražený národ, s nímž jednali jako s nepřitelem – to byl klíčový psychologický faktor. Maďarsko, kde vládl po dvě desetiletí jejich vlastní fašistický diktátor, na rozdíl od Poláků nebo Čechů napadlo za druhé světové války Sovětský svaz. To, co revoluci předcházelo, do značné míry vysvětluje extrémní brutalitu a ohavnosti, kterých se během těch dvanácti podzimních dní dopouštěly obě strany.

Pro lidi neznalé maďarštiny mohou být maďarská jména velmi matoucí a obtížná. Patří k nim například jméno Imreho Nagye,* jedné z hlavních postav příběhu roku 1956. Stal se uznávaným vůdcem revoluce, zemřel statečně a čestně na popravišti a uctívají ho jako mučedníka boje za svobodu. V posledních několika letech se v Maďarsku jeho role zvláštním způsobem otočila. Nagye znovu položili na misku vah a zjistili, že je to s ním maličko nahnuté. Zemřel lépe, než žil. Jisté důkazy svědčí o tom, že ve třicátých letech, kdy vrcholily moskevské čistky, byl agentem KGB. Maďaři ho dnes považují za člověka, který sice zasluhuje velký respekt, ale jako politický vůdce byl podle nich vcelku k ničemu. V okamžiku, kdy se chopil vůdčí role v revoluci, byl už jeho tragický konec zřejmě nevyhnutelný.

Naproti tomu János Kádár revoluci zradil a Rusové ho instalovali v Maďarsku jako svou loutku. Postaral se o to, aby Nagy visel. Přežil u moci třicet dva let a po většinu té doby byl opravdu populární a lidé ho obdivovali. V rámci průzkumu veřejného mínění provedeného v roce 2003 v Budapešti skončil na místě druhého nejpopulárnějšího Maďara v historii (vysoko nad Imrem Nagyem).

Maďarský výraz pro revoluci zní „forradalom“. Znamená to doslova „vržení mas“, což je to, co se v říjnu 1956 v Budapešti stalo. Tato revoluce se vyznačovala idealismem a napjatým vzrušením, stejně jako násilnostmi a naprostým zmatkem. Občas není tak docela jasné, kdo bojoval s kým a proč. Některé obrázky z té doby, obvykle zachované ve vzpomínkách černobíle a zrnité, mají sílu šokovat dodnes: ruská děla pálící granáty přes Dunaj na všechno, co se pohne, skupiny ozbrojených civilistů lynčující policejní špehy, dvanáctileté děti bojující proti tankům. Odjakživa jsem měl potíž

* Nagy znamená „velký“. Je to jedno z nejčastějších maďarských jmen. V maďarštině stojí ale příjmení vždy před křestním jménem. Takže například jeho by oslovili „Nagy Imre“. Dodržovat toto maďarské pravidlo by nejspíš čtenáře v každém jiném jazyce mátl, proto budu používat mezinárodně platný zvyk uvádět křestní jméno jako první.

srovnat se s tím, že bychom měli tahle děcka – a dospělé, kteří jim dali zbraně a poslali je bojovat – oslavovat jako hrdiny revoluce.

Moje matka chodívala pravidelně diskutovat se svými kamarádkami z Budapešti. Mohla revoluce zvítězit? Muselo 2500 Maďarů položit životy v beznadějném boji? Byla to v nějakém smyslu „vítězná porážka“, jak Maďaři rádi říkají? S příběhem roku 1956 jsem vyrůstal. Byl mou součástí od chvíle, kdy jsem byl ještě malé dítě a moje rodina utekla z Maďarska. Pokud šlo o revoluci, která změnila naše životy, od těch nejranějších vzpomínek jsem kladl stejné otázky jako má matka.

Prolog

Neděle 4. listopadu 1956

O půl sedmé ráno začaly do vídeňské zpravodajské místnosti tiskové agentury Associated Press chodit dálkopisné zprávy z Budapešti. Posílali je urgentně z kanceláře maďarských novin *Szabad Nép* (Svobodný lid). Nebyla to ale slova obyčejného reportéra. Psal je mladík, který měl jednu ruku na klávesnici dálkopisu a v druhé držel zbraň. Byl právě svědkem toho, jak se bortí jeho zoufalé naděje na svobodu.

Od časných ranních hodin útočí ruští vojáci na Budapešť a na náš lid...

Řekněte prosím světu o zákeřném útoku na náš zápas za svobodu...

Naše jednotky už bojují.

Pomoc! – Pomoc! – Pomoc!

SOS! SOS! SOS!

Lidé právě převrátili před domem tramvaj, aby ji použili jako barikádu. Mladí lidé v budově vyrábějí Molotovovy koktejly a ruční granáty proti tankům. Jsme klidní, nebojíme se. Dejte zprávu světové veřejnosti a řekněte lidem, ať odsoudí agresi.

Už se bojuje velmi blízko a v budově nemáme dost samopalů. Nevím, jak dlouho dokážeme odolávat. Připravují teď ruční granáty. Nedaleko vybuchují těžké dělostřelecké granáty. Na obloze hřmějí letadla...

Na půl hodiny se linka odmlčela. Pak začaly opět chodit úzkostné zprávy.

Teď je zrovna ticho. Možná je to ticho před bouří. Nemáme skoro žádné zbraně, jen lehké kulomety, ruské pušky a pár karabin. Nemáme žádné těžké zbraně.

Lidé vyskakují na tanky, hodí dovnitř granát a zabouchnou řidiči poklop. Maďaři se nebojí smrti. Bohužel se ale nevydržíme dlouho bránit.

Právě dorazil někdo z ulice. Řekl nám, ať si kvůli tomu, že je na ulici prázdná, nemyslíme, že se lidé schovali. Stojí ve vchodech a čekají na správný okamžik.

Pak zprávy opět na několik minut ustaly, než se dálnopis ozval. Od chvíle, kdy sovětské tanky zahájily mohutný útok na Budapešť, už uplynuly asi dvě hodiny.

Teď znovu spustila palba. Zasahují nás.

Tanky pronikají blíž a je tu těžké dělostřelectvo. Právě jsme dostali zprávu, že naše jednotka dostala posily a munici. Ale je to pořád málo. Lidé nemohou útočit na tanky s holýma rukama. Co dělá OSN?

Tady v budově novin je asi 200 nebo 250 lidí. Z toho asi 50 žen.

Tanky se blíží. Obě rozhlasové stanice jsou v rukou povstalců.

Hrají národní hymnu.

Budeme vzdorovat do poslední kapky krve. V přízemí jsou muži, kteří mají jen jeden ruční granát.

Poběžím střílet k oknu ve vedlejší místnosti. Ale když bude něco nového, vrátím se ... nebo mi zavolejte.

Nemějte mi za zlé, že píšu takhle. Jsem vzrušený. Chtěl bych vědět, jak to dopadne. Chtěl bych střílet, ale ještě není na co. Budu vám psát, dokud to půjde.

Kde je OSN?

Ruské letadlo zrovna vypálilo dávku z kulometu. Nevíme kde. Jen jsme to slyšeli a viděli.

Pokračuje stavba barikád. U parlamentu a v okolí je plno tanků... Oblohou létají letadla, ale nedají se spočítat, je jich moc. Přijíždějí dlouhé kolony tanků. Už střílejí na naši budovu, ale zatím nemáme oběti. Tanky dělají takový kravál, že se vzájemně neslyšíme.

Musím zase běžet do vedlejší místnosti střílet z okna. Ale zkusím se vrátit, když bude něco nového.

Mladík si udělal „pauzu na střelbu“ a pak se vrátil.

Právě k nám dorazily zvěsti, že tu za hodinu nebo za dvě budou američtí vojáci.

Na budovu znovu dopadají kulky. Tanky teď střílejí směrem k Dunaji. Naši chlapci jsou na barikádách a žádají o zbraně a munici. Nejprudší boje probíhají v centru města... Tanky odjely od naší budovy a zamířily někam jinam...

Nedaleko vybuchl dělostřelecký granát. Teď se těžce bojuje směrem k Národnímu divadlu, blízko nás v centru. V našem domě jsou patnáctiletí kluci i čtyřicetiletí muži. Nemějte o nás obavy. Jsme silní, i když jsme jen malý národ. Až boj skončí, znovu vybudujeme naši ubohou vlast. Dejte nám vědět, co pro Maďarsko dělá svět. Nemějte obavy ... spálíme vaše depeše, hned jak si je přečteme...

Těsně před jedenáctou hodinou dopoledne linka umlkla. Reportér se už neozval.

PRVNÍ ČÁST

PŘEDEHRA

9. říjen 1944, Moskva

Josif Stalin pořádal ve svém apartmá v Kremlu válečnou konferenci s Winstonem Churchillem. Oba věděli, že je to už jen otázka několika měsíců, než bude Německo poraženo. Chtěli se dohodnout na budoucnosti Evropy poté, co konflikt skončí.

Ke značné nelibosti britského premiéra, který dodržoval o maličko konvenčnější denní rozvrh, byl Stalin zvyklý ve dne spát a v noci pracovat. Vůdci se setkali v deset hodin večer za přítomnosti svých ministrů zahraničí Vjačeslava Molotova a Anthonyho Edena a dvou tlumočnicků. Churchill později popsal tu scénu takto: „Okamžik byl příhodný pro praktické kroky, a proto jsem navrhl: ‚Dohodněme se na balkánských záležitostech. Vaše armády jsou v Rumunsku a v Bulharsku. My tam máme své zájmy, mise a agenty. Nepřipustíme, aby se naše cesty zkřížily kvůli malichernostem. Pokud jde o vliv Velké Británie a Ruska, jak by vám vyhovovalo, kdybyste měli devadesátiprocentní převahu v Rumunsku, my měli devadesát procent řekněme v Řecku a v Jugoslávii bychom si vliv rozdělili napůl?‘“

Maďarsko bylo další zemí, kde se měl vliv dělit napůl. Zatímco ta slova Stalinovi překládali, Churchill sepsal návrh dělení na kus papíru. „Přistrčil jsem jej přes stůl Stalinovi, který mezitím vyslechl překlad. Nastala krátká pauza. Potom Stalin uchopil modrou tužku, udělal na papíru velkou ‚fajfku‘ a vrátil nám jej. Všechno bylo vyřešeno dřív, než se člověk stačil usadit k jednacímu stolu. Potom se rozhostilo dlouhé ticho. Tužkou popsaný papír zůstal ležet uprostřed stolu. Nakonec jsem se zeptal: ‚Nemohlo by se snad považovat za poněkud cynické, že jsme se s těmito záležitostmi, jež budou tak osudné pro miliony lidí, vypořádali jen tak bez okolků? Raději ten

papír spalme.¹ Stalin odpověděl: „Ne, nechte si jej vy.“¹ Druhý den sovětsí vojáci překročili hranici z Ukrajiny do východního Maďarska a neodešli pětadvacet let.

Diplomaté a historici se stále ještě nemohou dohodnout na významu oné „procentuální dohody“ neboli, jak to označil Churchill, „špinavého dokumentu“. Mnozí tvrdí, že ta dohoda nebyla důležitá a prostě jen brala na vědomí realitu přítomnosti ruských vojáků na daném území. Ale spolu s tím, že následujícího roku na jaltské konferenci Američané schválili poválečné rozdělení Evropy, měla v Maďarsku silný psychologický vliv. „Po válce jsme cítili, že nás Západ opustil,“ okomentovala to Eva Walková, dobře informovaná a bystrá mladá žena, která v meziválečném období hodně cestovala na Západ. „A náš pocit se potvrdil.“ Eden si zaznamenal, že jeho stálý tajemník Alexander Cadogan byl po uzavření „procentuální dohody“ zaražený: „Rusové asi budou na Maďary velmi tvrdí.“ Byl mistrem zdrženlivého vyjadřování.²

Nejprve ale museli Rusové dosáhnout vítězství. V následujících šesti měsících zuřily v Maďarsku jedny z nejhorších bojů celé války. Dvě sovětské armády pod velením maršála Rodiona Malinovského pomalu obklíčily Budapešť, zatímco v hlavním městě panoval chaos a probíhala občanská válka.

Maďarsko, kterému poslední čtvrtstoletí vládl „regent“ admirál Miklós Horthy, bylo klíčovým spojencem Německa.* Horthy se uměl skvěle chovat, ale povahou byl nelítostný a násilnický. Jeho odpůrci končili zavraždění nebo zmizeli. Tento osud potkal tisíce lidí. Horthyho hlavní cíl byl prostý: vybojovat zpět historické maďarské území ztracené po první světové válce. Hitler slíbil Maďarsku

* Horthy byl v mnoha ohledech prototypem diktátora meziválečného období. Uchopil moc v roce 1919 po násilném svržení krátkodobé Maďarské republiky rad následovaném zabitím či uvězněním tisíců příslušníků levice. Vládl téměř pětadvacet let a po druhé světové válce jen tak tak unikl trestnímu stíhání jako válečný zločinec. Byl jediným vůdcem z tábora Osy, který zemřel pokojně v posteli – poté, co v poklidu dožil v Portugalsku.

většinu Transylvánie, Slovenska a Chorvatska – území odstoupená Trianonskou smlouvou. Od poloviny třicátých let se Maďarsko s Horthyho požehnáním stále více nacifikovalo, a když nastal čas, regentova armáda nadšeně napochodovala proti sovětskému Rusku.

Zprvu Maďaři největším hrůzám války unikali – až do března 1944, kdy Němci začali zemi okupovat. Byla v tom zoufalá snaha podpořit slábnoucí východní frontu i touha dohnat ztracený čas v uskutečnění konečného řešení ve střední Evropě. Za pouhých šest měsíců poslali do plynových komor v Osvětimi 450 000 maďarských Židů z oblastí mimo Budapešť. I kdyby je Horthy chtěl zachránit³ – doklady o tom se liší, podle jeho soukromých dokumentů se jeví jako zapřísáhlý antisemita⁴ –, nemohl nic dělat.

V září 1944 se regent konečně pokusil zachovat správně. S vědomím, že Němci válku prohrají, učinil Stalinovi tajnou nabídku na separátní mír mezi Maďarskem a Sověty. Z toho pokusu ale nebylo nic. Němci se o těch plánech dozvěděli. Přepadový oddíl unesl jeho syna Miklóse a 15. října přinutili regenta k abdikaci. Byl deportován do Německa. Hitler ho v čele státu nahradil Ferencem Szálasi, vůdcem strany Šípových křížů, maďarské domácí fašistické skupiny, který rozpoutal vládu bezprecedentního teroru a ničení země tak barbarským způsobem, že šokoval dokonce i německé nejvyšší velení.⁵ Transporty do táborů smrti v létě ustaly, ale Šípové kříže pokračovaly v masakrování. Tlupy řádily po Budapešti, naháněly Židy a občany podezřelé ze sympatií se socialismem. Na nábřeží Dunaje postřílely desetitisíce lidí a mrtvoly naházely do řeky.

Malinovského vojska utahovala obklíčení kolem Budapešti a porážka Maďarska byla neodvratná, západní spojenci ji oslavovali už předem. Na rozdíl od Polska nebo Československa tehdy Maďarsko nevnímali jako kurážný malý národ, který se stal obětí. Propaganda z Londýna, Washingtonu a Moskvy připomínala, že Maďaři stáli ve dvou světových válkách na „špatné“ straně, a odsuzovala je jako jedny z hlavních buřičů střední Evropy. Názor, který si do

deníku zaznamenal toryovský poslanec Harold Nicolson, muž liberálních postojů, byl tehdy obvyklý:

Když jsem se dozvěděl, že ruské armády jsou na dostřel od Budapešti, uvědomil jsem si, že pocituji radost, která mi nepřipadala ani ctnostná, ani rozumná. Logika mi říká, že se Maďaři dostali do obtížné pozice, v níž by pro ně bylo skutečně velmi těžké zůstat jednoznačně neutrální. Do války je vehnala zeměpisně daná nezbytnost a hořký odpor vůči Trianonské smlouvě. Je pravda, že ode dne, kdy před více než tisícem let vkročil Arpád do Maďarska, udělali Maďaři pro Evropu hodně zlého a málo dobrého... Můj pocit satisfakce možná pramení ze vcelku racionálního pocitu, že tentokrát už Maďaři nebudou schopni znovu narušit mír.

Krvavé obléhání Budapešti začalo na Štědrý den a trvalo padesát jedna dní. Němci přesunuli ze západní fronty do Maďarska deset divizí a Hitlerův příkaz zněl uhájit město za každou cenu. V bitvě zemřelo přes 40 000 německých vojáků a 70 000 ruských, mnoho z nich v boji tváří v tvář.⁶ V křížové palbě zemřely nespočetné tisíce civilistů ukrývajících se ve sklepech. Budapešť skončila v rozvalinách. Ustupující Němci vyhodili do vzduchu všechny mosty přes Dunaj. Budapešť byla po Berlínu a Varšavě třetím nejzpuštěnějším hlavním městem Evropy.⁷ Ferenc Nagy,* který se měl zanedlouho stát předsedou vlády, vylíčil pohled, který se mu naskytl 14. února 1945 po opuštění úkrytu, takto: „Ulice pokrývala do výšky člověka suť. Dopravu blokovaly vysoké hromady betonu, ocelových nosníků, dřeva, cihel a skla ze zhroutených budov. Všude byly tisíce vraků letadel, tanků, obrněných vozidel... Milosrdný sníh přikryl bezpočet mrtvol. Po ulicích se válely zvířecí mršiny. Výlohy byly plné mrtvol, živí připomínající strašidla plnili

* Neplést si s Imrem Nagyem.

opuštěné obchody. Zkroucené tramvajové koleje čnely k obloze jako vyzábělé prsty prosící ruky.“⁸

Pár dnů bylo radostných, lidé Rusy vítali jako spasitele. Frontoví bojovníci ale postupovali dál, k závěrečnému úderu na Německo, a za nimi zůstali vojáci, kteří dali Maďarům velmi rychle najevo, co to obnáší být poraženým nepřítelem. Okupace Rudou armádou vyvolala zoufalství i mezi těmi, kteří ji přijímali jako vítězství nad fašismem. Nenávist vůči Sovětskému svazu byla zanedlouho silnější než před porážkou. Prvními ruskými slovy, která se většina Maďarů naučila, byla fráze „Davaj časy“ („Dej mi hodinky“). Všude se rabovalo, od oficiálně ustanovených „trofejních brigád“ shánějících cennosti, které se posílaly do Moskvy, po vojáky plenící obchody s potravinami.*

O majetek přišel i velký romanopisec Sándor Márai, stejně jako řada jeho přátel:

Ráno se staví nějaký Rus, přívětivě konverzuje s rodinou, ukáže fotografie své ženy a dětí doma, sentimentálně pohladí děti po hlavě a dá jim cukrovinky, pak se rozloučí a večer nebo pozdě v noci se vrátí okrást tutéž rodinu, se kterou se dopoledne přátelil ... to rabování není mířeno proti „fašistickému nepříteli“, stojí za ním prostě nejhlubší bída. Ti komunističtí Rusové jsou tak zbídačelí, tak zbědovaní a nuzní, přišli úplně o všechno ... že se teď, puštění ze řetězu po třiceti letech strádání a otročiny, vrhají hladově na všechno, co jim padne do rukou.⁹

* Rodina Hatvanyových vlastnila největší umělecké sbírky v Maďarsku včetně spousty děl od Tintoretta, El Greca, obou Cranachů, Delacroixe, Maneta, Corota, Rodina, Degase, Constablea, Pissarra a Renoira. Němci na podzim roku 1944 většinu sbírky vyplundrovali, ale nestihli obrazy odvézt do Německa. Když do Maďarska vstoupili Rusové, umělecká díla padla do rukou sovětských „trofejních brigád“. Hatvanyovi ale dokázali některé obrazy v roce 1947 od Rusů odkoupit a propašovat na Západ.

Což se týkalo i žen. Po více než čtyři desetiletí, až do roku 1990, kdy sovětští vojáci z Maďarska odešli, si skoro nikdo netroufl zmínit tabuizované téma znásilňování páchaného ruskými vojáky v roce 1945. Spousta obětí o tom nemluvila ani s příbuznými či přáteli, tím méně veřejně. Dosud není přesně známo, kolik žen bylo znásilněno, ale řadu let utajovaná dobová zpráva sepsaná na švýcarské ambasádě uvádí hrubý odhad asi 150 000 (v ženské populaci čítající přibližně 4,5 milionu). V přímém důsledku došlo k liberalizaci potratových zákonů, aby ženy mohly ukončit nechtěná těhotenství.¹⁰

Na ženy útočili od prvního dne osvobození. Christine Arnothyová, která se jako patnáctiletá vynořila se svou sestrou Ilas z budapešťského sklepa, vzpomíná: „Rusové postupovali a ... v každém domě se od hlavní jednotky oddělila skupina vojáků... Jeden oddíl vešel do našeho domu. Důstojník, který jim velel, na nás křičel, ať mu řekneme, jestli jsou v domě nějakí Němci. Někteří z nás pokývli hlavou ke schodišti. Zabili toho Němce na místě a Ilas, kterou našli blízko něj, znásilnili vedle ještě teplé mrtvoly. Od prvního okamžiku nám bylo jasné, že se děje něco docela jiného, než v co jsme předtím doufali.“¹¹

Alaine Polczovou, která měla na konci války něco přes dvacet, věznili Němci. Když se do její vesnice ve východním Maďarsku dostali Rusové, v podstatě skončila znovu ve vězení. Sovětští vojáci našli fotografii, na které byla se svým manželem, důstojníkem maďarské armády, takže ji zavřeli. Drželi ji se skupinou dalších žen na faře poblíž fronty, kde byla neustále slyšet střelba. Po letech vzpomínala na ten hrůzný zážitek. „Za války jsem vídala v Budapešti ty plakáty, jak ruský voják trhá ženě z krku křížek, a četla jsem pamflety, že Rusové dělají tohle a tamto. Vůbec jsem tomu nevěřila. Myslela jsem si, že je to propaganda.“ Rychle zjistila, jak se věci mají. Viděla mladou dívku krváčet z hlavy – měla vytržený pramen vlasů. Vypadala zničeně a zoufale.

„Vystřídali se na ní Rusové,“ řekla její matka. Nerozuměla jsem tomu. „Jak vystřídali? V čem se vystřídali?“ zeptala jsem se. Rozzlobila se. „Copak jste pitomá? Nevíte, co dělají s ženami?“

Den nato byla Alaine Polczová s tchyní v pokoji:

Vešli tři Rusové, rumunsky mi řekli, abych šla s nimi. Věděla jsem naprosto přesně, co chtějí, nevím, jak jsem to věděla, ale věděla. Obula jsem si boty, uvázala šátek, potom jsem jej rozvázala a zase uvázala a znovu rozvázala a uvázala, abych získala čas. Jak jsem tak stála, slyšela jsem, jak něco ťuká o podlahu. Byl to můj podpatek, tak jsem se trásla.

Vyšli jsme na chodbu, která měla tvar písmene L. Když jsme došli doprostřed, bez jediného slůvka jsem je zuřivě napadla. Začala jsem je vši silou kopat a tlouct, ale hned vzápětí jsem se ocitla na zemi. Nikdo nevydal ani hlásku, ani oni, ani já, rvali jsme se mlčky. Odvlekli mě dozadu do kuchyně a tak se mnou praštili o zem – pravděpodobně jsem se zase chtěla bránit nebo útočit –, až jsem se hlavou uhodila o hranu bedny na odpadky. Ta byla vyrobena z tvrdého dřeva, jak se sluší na bednu v děkanově příbytku. Ztratila jsem vědomí.

Vzpamatovala jsem se ve velkém pokoji na faře. Sklo bylo vybité, okna zatlučená prkny, v posteli nebylo nic než holá prkna. Na těch jsem ležela. Na sobě jsem měla nějakého Rusa. Slyšela jsem, jak se od stropu odrazil nějaký ženský hlas: „Mami, maminko!“ křičel. Potom jsem si uvědomila, že je to můj hlas, že to křičím já.

Když jsem to zjistila, přestala jsem křičet, ležela jsem potichu a nehybně. Vnímání vlastního těla se mi s vědomím nevrátilo, jako bych ztuhla nebo zmrzla. A možná mi v tom pokoji bez oken, kde se netopilo, kde jsem ležela s dolní polovinou těla nahou, bylo i zima. Nevím, kolik Rusů se na mně vystřídalo potom, ani kolik jich bylo předtím. Když začalo

svítat, odešli. Vstala jsem a pohybovala se jenom s velkými obtížemi. Bolela mě hlava a celé tělo. Silně jsem krvácela. Necítila jsem, že mě znásilňovali, nýbrž to, že mi tělesně ubližovali. Tohle nemělo s objetím a sexem nic společného. Tohle nemělo nic společného s ničím.

Prostě to bylo násilí – teď si to uvědomuji, když o tom píšu. Nic jiného. Bylo to násilí.

Jindy k nám v noci vtrhl celý oddíl, položili mě na zem, byla tam zima a střílelo se. Myslela jsem, že z toho budu mít smrt. Ovšemže z toho člověk neumře. Pokud mu nezlomí páteř, ale ani v tom případě ne okamžitě.¹²

Po opakovaném znásilnění se nakazila syfilidou.

Když se někdo pokusil ženy bránit, hrubě ho zahnali nebo zabili. Nejznámějším příkladem byl biskup Vilmos Apor z Rábu (Győr) v severozápadním Maďarsku, který se odvážně stavěl proti pronásledování Židů. Na Velký pátek 1945 vstoupili do jeho domu opilí sovětské vojáci. Hledali skupinu mladých žen, kterou viděli vejít postranním vchodem. Když sešli do sklepa, spatřili biskupa v kompletním liturgickém obřadním rouchu zahrazujícího vstup do místnosti, kam se ženy schovaly. Pokusil se s vetřelci zápolit, ale zasáhli ho třemi výstřely. O dva dny později, na Boží hod velikonoční, biskup Apor zemřel.¹³

Válečné reparace, jež Maďarsko podle poválečných úmluv platilo Rusku, vnímala spousta Maďarů jako „oficiální rabování“. Případaly jim stejně hrozné jako plundrování vojáků. Jak se svého času hodně říkalo: „Maďarsko zažilo tři velké tragédie – ve 13. století jej dobyli Tataři, sto padesát let jej okupovali Turci a osvobodili jej Sověti.“ Rozdělení Evropy a ničivé tresty, které na Maďarsko uvalily dohody z Jalty a Postupimi, budily téměř stejný odpor jako o generaci dřív, po první světové válce, dohody z Versailles a Trianonu. „Vítězná země požaduje uznání svých práv na základě toho, že poražená

Vážení čtenáři, právě jste dočetli ukázkou z knihy Dvanáct dnů.
Pokud se Vám ukázka líbila, na našem webu si můžete zakoupit celou knihu.